

bliothecarum Praefecti cum viderent, externum hominem per aestus, per nives, quibus non asueverat, ire quotidie longis itineribus, ut solus in angulo sedens, nullo strepitu, nulla caeterorum molestia, codices, aut libros exquisitos, et paucis cognitos, accuratatione summa pervolveret; temperare sibi non poterant, quin advenam illum magnificerent. Qua Praefectorum aestimatione, atque inde benevolentia comparata, reserabantur Clavigero selectissima quaevis in bibliothecis; eaque ratione Bononiae, Ferrariae, Mutinae, nec non, amicorum opera, Romae, Florentiae, Januae, Mediolani, Venetiis, plura, quam speraverat, Mexicanorum reperit monumenta. Bononiae quidem magnam hoc in genere supellectilem invenit in magna bibliotheca, litterati orbis inter primas, quae Scientiarum Instituti, ut appellant, propria est; ubi summa cum voluptate res inter alias contemplatus est archetypum Mexicanum, Novi ejus orbis membrana, et notis exaratum, plicatumque, ut gentes eaedem interdum solebant. Florentia vero quamplurima conservat Mexicanarum antiquitatum monumenta, quae cum Moctezumae imagine sibi mandari postulavit Beatrix Toleda, Princeps foemina, Magni olim Ducis Florentinorum uxor. Hispana demum dominatio plura reliquit ejusmodi vestigia in Mediolanensibus, et Neapolitanis; a quibus in alias Italiae urbes disseminata sunt. Liceat hic obiter gratias referre litteratis Italianis, quorum delicato in rebus ejusmodi saporis debe-

debemus, ne multa ex Mexicanorum vetustis omnino perierint.

Cum igitur annos aliquot incredibiliter desudasset, summamque navitatem adhibuisset in rimandis, volvendis, digerendis, ordinandis instrumentis, quae sparsim huc, atque huc effodiebat; hispano tandem sermone Mexicanorum historiam elegantissime concinnatam absolvit. Nec omittere debemus eximiam illam veritatem, quae in primis est historici virtutibus; et quam ille tam fideliter coluit, ut, siquid in ea nimium esse possit, ipse profecto pene modum excedere videretur. Quidam ex ejus familiaribus, cui suam historiam subjecerat accurate lustrandam, et corrigendam, amice monuit auctorem, circinum in ea fortasse breviorum, quam aequum erat, adhiberi, pro Mexicani Imperii tum diuturnitate, tum finibus dimetiendis. Cui Clavigerus genuina sinceritate: *Utatur, ait, unusquisque suo circino; sed qui meum a me velit auferre, id argumentationibus evincat: equidem, quem hactenus adhibui, pro grandiori altero libenter concedam. Breviores illae mensurae, quibus utor, non certe satisfaciunt ingenitae cupidini mira narrandi, quae mortalibus inesse solet, cum praesertim res patrias apud externos commemorant; sed cum habeam in charissimis, historiae sequi fidem, has omnino mensuras debeo sanctae veritati, prout illam animo concepti, postquam longissime rem totam investigavi. Et profecto priusquam scriberet, quaerebat, perpendebat, examinabat, cum aliis conferebat*
P. III. E sum-

summopere diligens: quam hominis accuratorem pluribus quidem possemus exemplis confirmare; sed quia brevitati studemus, hoc in genere pauca delibabimus. Rem nescio quam diu dubitaverat, cujus veritatem confirmare non poterat, nisi librum legeret, quem Bononiae longe conquisitum non reperit: sed cum intellexisset, praedictum librum inveniri Mutinae; mane quodam, aestivo tempore, cisio vectus ex iis, quibus non est umbraculum, illuc iter instituit. Mutinam ingressus, quasi nihil fatigatus esset post viginti fere milliaria, summumque caloribus incommodum, adit e vestigio publicam Principis bibliothecam; optatum librum inquit; excerpit ea, quibus egebat; eodemque Sole Bononiam remigrat laetus admodum de itineris exitu. Neque tamen omnia fausta contigerant: nam et de cisio conciderat, et caput male fractum ab litteraria peregrinatione Bononiam attulerat. Sed nimirum nulli non erant Clavigero jucundissimi labores, ut rei, quam dubitabat, veritatem exquireret. Ea vero, quorum perfectam cognitionem assequi nullo poterat conatu, silentio praeteribat; aut iis de rebus non se potuisse veritatem indagare, sincere profitebatur. Atque hac de causa nunquam aggressus est aliorum ejusdem regionis Indigenarum historiam contexere, nec etiam Mistecarum, quos potissimum amabat a prima inter ipsos educatione. Sed haec hominis accuratio visa praesertim est in conficiendo, sive ad certas leges redigendo Mexicanorum

vete-

veterum *Kalendario*, quo gentis ejusdem dierum, mensium, annorum, saeculorum periodi describuntur: quod *Kalendarium* tametsi parvas res legentibus appareat, liquido tamen comperimus, Clavigero non minus constitisse totius biennii vigiliis, obstinatisque sudoribus, ut res fere dispersas, nec ab ullo satis examinatas, quaereret, inveniret, excuteret, digereret, atque in suo lumine collocaret. Quid ipsi constiterint caetera, Sapiens lector intelligat.

Opere demum absoluto, et saepius ad majorem perfectionem emendato, tametsi nunquam omnino ad auctoris approbationem; dubium exortum est num typis committeretur hispano, quo natum erat, sermone? num italice conversum? num vero gallice, ob latiore hujus linguae propagationem? Hispani quidem typi Clavigero erant in votis ab amore patrio; sed cum id fieri posse tum temporis non crederet, italicum sermonem antetulit in obsequium cultissimarum gentium, apud quas tot jam annos diversabamur. Ergo diu, noctuque paucos menses cum desudasset; ut suam latinam historiam hispane Mariana reddidit, suam hispanam Clavigerus italice convertit; quam doctocuidam Italo subjecit ab iis linguae vitiis corrigendam, in quae potuisset incidere peregrinitas. Interea vero latissime inolesebat expectatio de annuntiato jam opere; quam argumentari licebat a magno illorum numero per diversas urbes Italiae, qui se se subnotabant emptores. Typis tandem publicatam Mexicano-

norum historiam incredibili plausu litteraria res-
publica excepit, et per universam Italiam Cla-
vigeri acclamatum est. Libelli, qui publice
nuntiant eruditae opera recens edita, Romae-
que, Florentiae, atque alibi censuram de istis
pervulgant; historiam auctoris Mexicani ma-
gnis laudibus extulerunt. Modico post tempo-
re per Galliam serpsit hoc opus; quod inde
nobis compertum est, quoniam auctores ephemeridum Bullonii magniloquum Clavigeri elo-
gium publicaverunt. Illi quidem eruditi censo-
res cohortabantur suos cives, ut recens opus
externi viri gallice redderetur; et certe non
diu fuit, quin eo sermone prodiret Mexicano-
rum historia. Quae prima conversio nondum
exierat, cum Gallus quidam Romae commo-
rans, apud nos in familiari colloquio testatus
est, se legisse, ac magnificere Clavigerum,
atque ut gallice legeretur, jam tunc suum ca-
lamum adhibere. Legitur etiam germanice; le-
gitur anglice: cujus versionis auctor anno 1786.
litteras dedit Clavigero, quibus, pro conficien-
do suo labore, certa lumina requirebat. Litteris ille respondit, qua solebat ad omnes urba-
nitate; nec omisit, quidquid ab eo petebatur,
erudite, diserte, ac sincere Britanno commu-
nicare. Nec dubitamus, hoc jam tempore idem
opus a Danis haberi vernacula lingua: Danus
enim, magnae vir auctoritatis, Bononia patriam cum remigrasset anno 1787, historiam
Mexicanorum hoc animo coemit, ut danica
verteret: nec minimas moeroris dedit significa-
tio-

tiones, quod in hanc urbem perveniens, aucto-
rem ante dies aliquot vita functum reperisset.
Primus ille plausuum strepitus, atque operis
versiones in gallicam, germanicam, et brit-
tannicam linguam, quae generalis approbatio-
nis indicia fuere non levia; jucundae quidem
voluptatis erant Clavigero, quoniam palam vi-
debat, suas lucubrationes eruditum emolumentum
curiositati Sapientum attulisse. Caetera vero,
cum esset omnino ex iis praecelsa mente
viris, qui sanam morum philosophiam aequae
colunt in secundis, atque in adversis; laudes
illae, quibus undique cumulabatur, nihil infla-
runt ejus animum, quasi natura temperantem;
nihil immutarunt ingenuam, atque oppido lau-
dabilem ejus vitae consuetudinem; nihil etiam
ab assidua defatigatione, ac libris, ipsum re-
moverunt. Inter has enim sui nominis laudes,
limpidissimo, sincerissimo, atque inprimis ele-
ganti calamo, italice scripsit historiam Cali-
forniae; quam posthumam, et paucis adauctam,
Ignatius Clavigerus, dignus tanto Sapiente ger-
manus frater, biennio post auctoris obitum,
typis publicari curavit. Ab immensa rerum sil-
va, quas ad Mexicanorum historiam fabrican-
dam congesserat, plura ipsi superfuerunt, a qui-
bus alia nasci possent, eaque maximae utilita-
tis opera. Sed erat in his, quam posteritati
committere praesertim desiderabat, historia rerum
sacrarum in Novohispanis, a debellata Me-
xico Hispanorum armis. Erant pariter in ea
silva vivis coloribus descriptae virorum plurium
E 3 om-

omnis ordinis, et conditionis imagines, qui vel doctrina, vel virtutibus, ibi terrarum excelluerant: quarum imaginum aliquas nosmet legimus, atque ab ipso Clavigero intelleximus, conscriptas ab se fuisse plures, nonnullasque suo jam ordine dispositas; huic tamen operi postremam dare manum non potuit. Rimatus fuerat accurata diligentia, mandarique typis cogitabat familiarum claritudinem, tum quae trahentes hispanam originem, in orbe illo novo radices egerant, tum quae supersunt a prisca Indigenarum nobilitate. De rerum, atque hominum ejus orbis natura librum scripsit, quem historiae Mexicanorum praemisit; de iis tamen, ut etiam de geographicis ejusdem orbis, alia plura suis oculis observaverat, commentationibus voverat, in adversariis notaverat: quae quidem omnia, si vita diutius ei comes fuisset, aliquando digerere, ac publicare constituerat. Volvebat etiam animo curiosum opusculum de Coloniae Tlascalensium, quae fuerunt huc, atque huc in praesidium excitatae per borealem Americam juxta novas Hispanorum commorationes: qui Tlascalenses fuerant valde potens Indigenarum Respublica, Mexicano Imperio contermina, fortissimi bellatores, Hispanisque novum orbem expugnantibus Socii quamfidissimi. Praedictam historiam ut accuratius conformaret, omnia fere legerat, quae scriptores externi de remotis illis gentibus, et regionibus exararunt: quos externorum codices cum scaterere videret erroribus, animadverteretque in
ejus-

ejusmodi narrationibus homines interdum errare bona fide; longa meditatione causas investigaverat, ob quas eruditi complures, tametsi non aberrant a veritate scientes, et volentes, prodigialiter tamen delirant: quare conscribere decreverat elementa critices, ut sano consilio quis possit de rebus Americanis judicare. Profecto dolendum est, quod immatura mors eriperit hominem, qui talium operum silvam in bonum litterarum parabat!

Hic autem occupationum aestus nihil impediebat, quominus cuivis urbane satisfaceret, qui de rebus litterariis ipsum interrogaret. Opinio sapientiae Clavigeri, quae tum ab historia, tum ab aliis ineditis operibus per Italos dimanabat, quamplurimos ad ipsum detulit, etiam ei nihil cognitos, et nonnullos peregrinos, qui noscere virum fama praedicatum expetebant, et cum eodem erudita colloquia libenter miscebant. Inde autem assidua litterarum officia, quae nunquam non erant vel de dubiis ad Mexicanorum historiam pertinentibus, vel de rebus aliis eruditionem importantibus. Et certe benevolentiam eorum, quibuscum agebat, ipsi facile conciliabat sinceritas illa decore nobilis, et maxime propria Sapientis, qua plane respondebat, *nescio*, cum rem ignoraret; vel, *non satis affirmare possum*, cum dubitaret. Caetera vero nihil jucundius ei contingeret, quam vel exquirentibus ab se lumina, sine invidia communicare; vel ingenua veritate judicium proferre suum de alienis operibus, quoties haec ejus censorio
E 4 cala-

calamo ab auctoribus ultro subiciebantur. Ab his in aliorum bonum communicatis luminibus, et prolatis judiciis, plura prodire Clavigeri scripta, quae si coalescerent in codicis formam, iusta volumina fortasse quatuor efficerentur. Postremum dedit opus, ut obsequeretur pii cujusdam religioni, narrationem italice conscriptam Marianae manifestationis in Mexicanis, qua imaginem suam Virgo Parens divinitus pictam eis populis reliquit: qua in narratione descripsit etiam Clavigerus Templum undique magnificentum, ubi sacra imago colitur in oppido, tribus ab urbe Mexico milliariis, quod Guadalupium appellatur.

Bononiam redibat ab hoc opusculo Caesena typis publicato, cum indicia sensit, se non esse natura conflatum aenea, quae perpetuis diu, noctuque defatigationibus posset resistere. Caesena Bononiam biduo fecit iter difficillimum, magnam partem pedes, atque assidue luctans cum cisio, cisiarioque; quorum uter esset peioris naturae, judicare viator non potuit. Post modicum Clavigerus urinam cruentam coepit expellere, atque inter utrumque humani corporis meatum excruciaci, tanquam externum impedimentum molestiam afficeret. Ille autem haec flocci ducebat; intereaque ad sudorem in libris perinde obstinabat, ac si prisca valetudine frueretur. Crescebat paulatim malum; enixe familiares urgebant, ut curatio tentaretur: Clavigerus ridebat super his, festive jocabatur, nec ullis poterat flecti precibus, ut Medicum ap-
pel-

pellaret. Timebat enim, ne, si concederet se Medicis (quorum arti diffidebat, fortasse nimium) hi temere juberent, ut vel parcissime libros volveret, vel ab eisdem omnino ferirentur. Atque ita suae securus valetudinis, quam praestantem, et robustam a natura sortitus fuerat; ac praeterea propriis in re medica confusus luminibus; fere quadriennium gravissima toleravit incommoda, nec ab studiorum opera cessans, nec ullis adhibitis remediis, nisi quae Medicus ipse sibimet imperabat. Sed morbo magis, magisque ingravescente, vehementissimeque urgentibus doloribus, mirum in modum impalluit, destitutus est viribus, atque etiam nolens ab studiorum assiduitate sensim defecit. Ineunte Septembri, anno 1786, festinare visus est in manifestum interitum; et cum fere vix posset domo pedem efferre, tunc demum cessit amicorum precibus, et serum auxilium a Chirurgo postulavit. Erat Chirurgus hic Jacobus Calvius, arte sua valens inter primos; neque tamen hujus peritiae fidebat ita Clavigerus, ut ante sumeret ab eo praescripta remedia, quam minutatim eorundem naturam, atque efficaciam examinaret. Cum Calvio convenerat, ut hodie remedia praeciperet, mane sumenda: quo nimium ei tempus esset, ut singulis praescriptae medicinae partibus accuratissime studeret. Quod si rerum naturam postquam animo tranquillo, maturoque judicio perpenderat, minus idoneum pro morbo suo remedium existimaret; postridie redeunti Chirurgo modestus expromebat, quid
eum

eum ab obedientia deterruisset. Id autem cum faceret, ita limpide iudicium suum patefaciebat, ac tanta rerum cognitione tum medicamento naturam, tum morbi statum dilucidabat; ut in familiari sermone Calvius admiratione defixus non semel dixerit: *Tremere nos oportet, cum ad aegrum appellamur, cui sit ea, quae Clavigero est, tum mentis excellentia, tum in rebus physicis eruditio.*

Per id fere temporis litteras accepit Clavigerus ab Academiae Mexicanae Rectore, qui nuntiabat, in eam tandem urbem pervenisse Mexicanorum historiam, quam eidem Academiae dicatam auctor immiserat. In his litteris Rector, postquam gratias egerat ob egregium amoris in patriam a cive longinquo monumentum; communi Doctorum nomine palam dicebat, honori sibi ducere Mexicanam Academiam, quod talem parturierit alumnum, qui translatus in alium orbem, ab omnigena eruditione, vastissimaque doctrina, Sapientis nomen sibi cultissimas inter gentes comparaverat: quod sane bonum alumni nomen in Academiae gloriam, unde prodierat ille, redundabat. Nec omittebat laudatus Rector, historiae plura exemplaria, Collegio toto suffragante, distributa dono fuisse, quorum aliud Praetori, aliud Pontifici, aliud Regii Senatus Antistiti, aliaque similiter aliis viris conspicuae Dignitatis; horum neminem non se se in auctoris laudes effudisse; Praetorem vero (Bernardus Galvezius hic erat, ab suavissimis naturae dotibus, a misericordia

in

in abjectos indigenas; ab erogatis in publicum bonum sumptibus, Mexico charus inprimis) post elogium Clavigero attributum, in haec sermonem terminavisse: *Profecto dignus est alumnus hic vester, quem singularibus honoribus, et praemiis cumuletis: propterea, congregato Collegio vestro, donum ipsi mandandum constituite; sed intelligatis, velim, me Praetorem, cujus est munus, Academiae Patroni vices agere; partem praemii, quod constitueritis, libentissime collaturum.* Claudebat litteras Rector, communia Doctorum vota commemorans, ut longissimus viveret Clavigerus in Academiae Mexicanae decus, atque ornamentum.

De laudibus his, atque attributo sibi dono colloquens ille cum familiari quodam: *Id quidem, aiebat, indicium est, me ad interitum festinare: nunquam enim suo tempore secunda mihi contigerunt.* Ac sane fuerat ex viris illis, quibus larga favet natura in bonorum animi distributione; sed quibus non arridente fortuna, sera semper meritorum praemia perveniunt. Quod sane plurimis eventibus ex ejus vitae serie possemus confirmare; quos tamen praetermittimus, quia longiores jam fuimus, quam patitur instituta brevitatis. De proximo tunc interitu vaticinari visus est: nam brevi post tempore malum vehementer invaluit; ex Chirurghi, et familiarium precibus Medicus appellatur; totus aeger utriusque potestati permittitur; deficiunt vires ad usus vitae quotidianos; dolores horribiliter increscunt; morbi locus arte chirurgica

lustra-

lustratur; apparet fungosus tumor in ima vesicae parte induratus, qui totum fere cavum cum occupasset, pungebat interdum hanc, aut illam ex parvulis venis, et hoc pacto tres jam annos fluxionem sanguinis efficiebat. In hoc rerum statu Medicus de salute desperat, jubetque infirmum ad iter postremum sacris religionibus comparari. Clavigerus ad hunc nuntium nihil extimuit; quin imo vultu aequabilis, tranquillitate imperterritus, atque omnino magnanimus, mortem ad se lento passu venire conspexit; atque illam praestolatus est ea constantia, qua solent heroes Christiani, quos nihil expavescere ad humanorum casum vicissitudinem edocuit genuina philosophia Servatoris Jesu Christi. Parochus ipse, qui sacram Eucharistiam in viaticum illi administravit, a moribundo rediit prorsus attonitus, ejusque in postremo certamine fortitudinem apud obvios praedicabat. Munitus est omnibus Christianorum religionibus, plura Fidei, Fidei, Charitatis, Patientiae, virtutumque aliarum edens documenta, sui compos usque ad extrema suspiria. Postridie demum Kalendas Apriles, anno 1787, in pace quievit, hora quarta pomeridiana, feria secunda majoris hebdomadae: quod certe fuit amicis ejus non leve moeroris delinimentum; cum ille mysteria Christi patientis peculiari semper pietate coluisset, ab eorumque meditationibus vigorem, et tranquillitatem in animum derivasset suum. Quantum patitur conditio diversantium in externis, magnifice fuit ei parentatum, et publice sup-

ce supplicatum in paroeciali Templo Divorum Cosmae, et Damiani; postea vero cadaver translatum est in Aedes Divae Luciae, quae fuere Jesuitarum. Litterae nuntiae, quae bis per hebdomadam eduntur Florentiae, Clavigeri vita functi elogium elegantissimo laboratum calamo publicarunt; quod elogium iisdem fere ~~verbis~~ hispanice redditum, in suis etiam litteris nuntiis Matritum excrispsit.

Fuit Franciscus Xaverius Clavigerus vir solide Christianus, cujus in operibus nulla fuit inanis amplificatio, nullum ex iis vitiis, quae sunt exigui, vel imprudentis animi, et quae religionem fucatam potius onerant, quam sinceram constituunt. Fuit in sacris Fidei mysteriis credendis, eximie religiosus; quae credebatur, quia debere se credere judicabat; eademque propugnare ad sanae Theologiae leges intelligebat. Fuit honestus, et probus ab intima justitia suos mores regente; non ab affectata simulatione. Religiosam vitam professus est, quia se se ad eam a Numine vocatum existimavit. Ad Sacerdotis fastigium evectus, gravitatem muneris coluit; atque etiam quo tempore potuisset cessare, sponte incubuit in Dignitatis ministeria. Fuit litteratus nullis omnino technis, et quaesitis artibus, quibus uti solet infirma mortalitas, ut alienis vestibis ornata compareat. Fuit vir magno merito, sed honoris ambitionem haud noscere visus est. Nunquam patrocinium aucupabatur; tametsi non illud contemneret, si forte fortuna sibi obveniret: tunc vero

vero mire temperans erat in usu alienae benevolentiae, nec illam apud alios jactabat. Modestus erat, cum sibi laudes attribuerentur; nec superbus in propriis meritis, a quibus illae veniebant. Quidquid ageret, sive in publicam, sive in privati cujusdam utilitatem, nullo unquam amore quaestus ducebatur; in quo quidem pene modum non retinuisse fortasse quis diceret. Felix erat in tenuitate, quae vix ad usus vitae quotidianos more pauperum satis esset. Silentium, et solitudinem eo quaerebat, ut se se litteris occuparet; in humana tamen consuetudine benevolus erat, urbanus, festive lepidus, nullo in verbis, aut factis pigmento, sincerus admodum, natura verax, et sanctissime colens amicitias. Vultus aequabilitatem non amisit ob assiduas vicissitudines, atque ingentes calamitates, quibus vitam egit sane difficilem, praesertim ad quatuor postrema lustra. Caetera quidem, quantus fuerit Clavigerus, ab relictis ejus operibus judicabit sincera posteritas.

VICTORIANUS ARNESIUS.

PRidie Nonas Septembres, anno saeculi excurrentis trigesimo sexto in hac planctus communis valle comparuit homo ad christianam tolerantiam plane natus, Victorianus Arnesius. Graus illi patria fuit, haud ignobile oppidum Burtinensis dioeceseos in Aragonio Regno. Indolem sortitus optimam, pueritiam exegit inter aetate suppres nulli non charus, et pietatis operibus, ut pro illis annis, totus intentus. In patrio Sociorum Collegio grammatica elementa didicit, ubi et ingenium aperuit neutiquam spernendum, et ingentis animi ad virtutes omnes clarere coeperunt indicia. Utique palam erat jam tunc, inter mundanas vanitates, et fluxa delectamenta radices emittere non posse arborem, quam olim daturam jucundissimos fructus, quicumque facile ominabatur. Unum illi erat in votis, Deo inservire, ac semet eo vitae statu collocare, ubi totus esset in aeterni negotii cogitatione. Atque illic ferventes ejus, assiduaeque preces ad Numen collineabant; quas etiam commendare didicerat Mariae Dei Genitricis efficacissimae auctoritati. Hanc caelorum Reginam, donorumque ab supremo largitore Ministram, a tenero amaverat; eaque jam aetate, cum de eligenda vitae ratione, atque instituto delibera-

ret,